

NOMS DE L'ALTA EDAT MITJANA DERIVATS DEL LÈXIC COMÚ PER SUFIXACIÓ

Maria-Reina BASTARDAS

0. Dins el domini lingüístic de la llengua catalana hi ha, en l'Alta Edat Mitjana, un sistema característic en la creació d'antropònims sobre el qual em proposo de fer algunes consideracions*. Es tracta de noms de persona (NP) formats sobre noms apel·latius coetanis amb l'addició de determinats sufixos que, com veurem, tenen bàsicament una funció antroponimitzadora, per dir-ho amb una sola paraula.

1. El professor Paul Aebischer, figura benemèrita pels seus estudis sobre l'onomàstica catalana, l'any 1928 (Aebischer-1928 p.18-19) menciona tres sufixos que, units a noms apel·latius, formen antropònims que es documenten en textos a partir del segle X. Aquests tres sufixos són -IANUS, -IOLUS i -UCIUS. Però pel que fa al primer d'aquests sufixos, el mateix Aebischer indica, per una banda, que ja era usat pels romans i, per l'altra, que s'unia a d'altres antropònims en -IUS (és el tipus ANTUNIANUS o PLACIANUS) i no a noms apel·latius. No forma part, doncs, de la categoria que ens proposem d'estudiar, és a dir, els sufixos que s'uneixen a mots apel·latius romànics. Per -IOLUS Aebischer assenyalava els NP *Auriolus*, *Ferriolus*, *Terciolus* i *Filiolus*; d'aquesta sèrie assenyalarem que els dos primers són molt més freqüents en l'antroponímia catalana de l'alta Edat Mitjana que els dos darrers, com ens permet de comprovar el repertori molt exhaustiu de NP catalans fins a l'any 999 publicat recentment per Bolòs/Moran (RAC)¹. Però els tres primers ja es troben documentats en època llatina (Kajanto-1965, p.340 i 128, 292; precisament en una de les inscripcions

* Algunes de les idees que exposo en aquesta comunicació són fruit dels intercanvis d'idees amb membres del projecte PatRom, especialment amb Jean-Pierre Chambon.

¹ Aquesta obra recull només un exemple de *Filiolus* (RAC p.294); *Terciolus* és més freqüent (9 ocurrences, RAC p.530) i són abundantíssimes les ocurrences de *Ferriol* (112 ocurrences entre formes masculines i femenines, RAC 291-292) i *Oriol* (263 ocurrences entre formes masculines i femenines, RAC p.147-150). Cal tenir en compte que el nombre d'ocurrences es refereix no necessàriament a persones diferents sinó a aparicions del NP en les fonts documentals; tanmateix el números mencionats són prou representatius de les freqüències respectives dels NP.

de la barcelonina plaça de la Villa de Madrid apareix el nom de dona *Fabia Ferriola*²; a més, *Ferriol* és el nom de diversos sants i màrtirs del segle VI i VII per als quals vegeu el volum 5, pàgines 649-651 de la *Bibliotheca Sanctorum*). Per tant, cal considerar que aquests NP ja poden haver estat heredats com a NP i no ser una creació del català naixent. Pel darrer dels exemples mencionats, *Filiolus*, cal dir que el sufix no sembla pròpiament antroponímic ja que el NP correspon directament a un mot apel·latiu català (*fillo!*) format, això sí, amb un sufix.

El darrer dels tres sufixos mencionats per Aebischer és -UCIUS, de sentit i origen dubtós⁴. La llista de tipus antroponímics que dona Aebischer és aquí més llarga (10 NP diferents, alguns amb les variants femenina i masculina: *Aurucius*, *Bellucius* -a, *Bonutius*, *Calvucio*, *Karucius*, *Dernutius*, *Domnucio*, *Ferrucio*, *Marcucio*, *Perucio*) i, de fet, seria fàcilment ampliable⁵. Cal dir, però, que no tots els exemples que es poden donar responen a la condició d'element format sobre un mot apel·latiu romànic.

Caldrà en un futur ampliar aquesta llista en un doble sentit: ampliar el nombre de noms apel·latius que formen la base dels NP i ampliar el nombre de sufixos a què s'uneixen. Això ens permetrà de mostrar un aspecte de la creativitat de l'antroponímia de l'Alta Edat Mitjana.

Ara en aquesta comunicació ens limitarem a presentar únicament dos casos que ens semblen força significatius per aquest treball d'ampliació: la sèrie d'antroponims formats sobre els continuadors de BLANK i de CALVUS que admeten, cadascun d'ells, més d'un sufix.

2. Començarem prenent com a exemple l'adjectiu *blanc* que, per la seva condició de mot germànic (DECat 1,823), no podia haver estat emprat com a element de l'antroponímia clàssica llatina ni, per tant, formar part dels elements onomàstics adquirits per via hereditària⁶. Aebischer no tractà aquesta base lèxica en l'estudi mencionat.

² Vegeu Mariner Bigorra, Sebastián, *Inscripciones romanas de Barcelona (lapidarias i musivas)*. Barcelona: Delegación de servicios de cultura del Ayuntamiento, 1963. (Monumenta historica barcinonensia), p. 169, nº191.

³ Documentat en català des del segle XIII (DECat 3,1031) però ja en el llatí medieval català des de 891 (GMLCms amb abundants exemples fins a final del segle XI).

⁴ Aebischer li atribueix dubitativament un sentit pejoratiu. Cf. també sobre aquest sufix Meyer-Lübke-1974 § 418 i Kremer-1969 II.B.14.

⁵ Sobre la seva gran productivitat en l'antroponímia catalana de l'Alta Edat Mitjana vegeu també els comentaris de Coromines (Coromines, *Onomasticon* vol.2, p.334, vol.4, p. 212, vol.4, p.385 i altres). Més significativament Coromines observa en un altre lloc de l'*Onomasticon* (vol.2, p. 413) "la categoria de noms en -UCIUS, típics de l'antroponímia catalana, ben establerta des de l'estudi d'Aebischer (p.19) formats amb aquest sufix adherit a un adjectiu o substantiu comú ... ell en troba 10, jo n'hi tinc afegits molts més".

⁶ Com tampoc no forma base del corpus de NP germànic. Cf. el comentari de Kremer (Kremer-1969 §36) que els considera formació romànica.

Sobre *blanc* es forma, amb el sufix -UCIUS, el tipus *Blancucius -a*, molt més usual en la seva forma femenina. En recollim els exemples següents:

a) Forma masculina:

- a.984 (orig.) Baraut, DocUrgell 201 (Urgellia 3,p.35): testes firmare rogavimus ... Ss. Blancuzo.
- a.1032 CSCugat II 526, p.179 (publicació sacramental del testament de Riculf): et ad s. Severi mancosos II que debebat Blancutio

b) Forma femenina:

- a.981 (orig.) Llorens, DocSolsona 9 p.328: Ego Blancaza vobis entoribus meis ... Ss. Blancaza qui ista carta vindicionis feci
- a.982 (orig.) Junyent, DipVic 486, p.409 (= RAC p.177): afrontat ... vel in terra de Blancucia femina
- a.988 CSCugat I 232, p.195 (= RAC p.177): in terra de Eimo, femina, que vocant Blancutia, suosque heres
- a.996 Junyent, DipVic 604, p.514 (= RAC p.177): in terra de quadam femina nomine Letgarda qui et Blancutia
- a.999 (orig.) Benet, DipManresa 271, p.245 (una altra dona amb el mateix nom apareix en el document núm. 266 del mateix diplomata-ri, de 998, del que només es conserva un extracte del segle XVIII): Ego Sesemundus et uxor mea Blancucia vinditores sumus ... Ss. Blancucia
- a.1019 CSCugat II 475, p.124: de meridie in terra de Blancuca, femina
- a.1020 Marquès, Sta. Maria de Roses 49, p.68-69: ego Sonarius et Blancucia et filio meo Adalberto, nos qui sumus tutores vel elemosinari ... Ss. Blancucia
- a.1021 CSCugat II 483, p.131: in terra de Blancutia vel de filios suos
- a.1021(orig.) Baraut, DocUrgell 369 (Urgellia 4, p.79): Ego Fruio femina et filia mea Blanchuca vinditrices sumus ... Ss. Blanchuca

Aquest NP continua essent molt freqüent en el segle XI; n'hem recollit fins a una dotzena d'ocurrències fins a 1094 que corresponen a documents d'Urgell, de Barcelona i de l'Empordà.

Observem que, com hem dit, el tipus amb -UCIU -A és molt més freqüent en la seva forma femenina, i també que en dos dels casos mencionats per la forma femenina hi apareixien fórmules de doble nominació amb altres NP.

Però sobre *blanc* es formen també NP amb el sufix *-et*. En principi aquest sufix és provinent de -ITTU i té, en català, un significat diminutiu, però cal dir que en aquests casos els sufixos deixen de tenir cap mena de contingut semàntic, o més ben dit, el perden, per a convertir-se en simples elements formadors de NP, com més avall intentarem de mostrar.

a) Formes masculines:

a.948 Junyent, DipVic 246, p.208 (= Udina, La Successió Testada 7, p.152): et ipsum meum asinum remaneat ad Blancheto, presbitero

a.981 (orig.) Baraut, DocUrgell 188 (Urgellia 3, p. 24): et Blancheto chanonico

a.976 Abadal, ECUixà 100, p.206: ipso maso cum ipsas terras quod Blanchetus tenet

a.988 (orig.) Baraut, DocUrgell 212 (Urgellia 3, p. 44): Ego Wadamirus que vocant Blanchetus adonator sum ... Ss. Wadamirus

a.996 (orig.) Baraut, DocUrgell 245 (Urgellia 3, p. 78): Ss. Lubsancio filio Blancheto

a.1012 CSCugat II 443, p.90: Ss. Blancheto

a.1030 (orig.) Baraut, DocUrgell 440 (Urgellia 4, p.146): Ego Blanchet et uxor mea Matresinda vinditores sumus ... Ss. Blancheto

a.1153 Marquès, CGirona II 291, p.454: Nichole prebendario meo .III. sextarios orde; Blancheto .II.

Altres ocurrències en el CSCugat núm. 459, núm. 558, núm. 562, núm. 569, núm. 1363 (com a nom d'un mas), i, com a segon nom, en Marquès, Sta. Maria de Roses núm. 101

b) Formes femenines

a.1004 CSCugat II 390, p.39-40: Ego Geriberto et uxor mea Blancheta, donatores sumus ... Ss. Blancheta, qui ista donacione fecimus

Sobre aquesta sèrie podem observar que en un dels casos, el document de 988, *Blanquet* apareix en una fórmula de nominació doble; en el document de 996 és el nom del pare de la persona esmentada, actua aquí, en certa manera, com a patronímic però deuria ser l'únic nom del pare del portador. En tots els altres apareix com a nom únic.

3. Un altre element apel·latiu és l'adjectiu *CALVUS* que admet tres sufixos. Així com per *blanc* no hi ha derivats en *-ell* (< *-ELLUS*), en canvi per *calb* (< *CALVUS*) trobem, a més dels derivats en *-UCIUS* i *-ITTUS* que ja veiem per *blanc*, formes antroponímiques en *-ELLUS*. Donem en primer lloc els exemples de NP formats amb el sufix *-UCIUS*:

a) Forma masculina:

a.977 DCBarcelona n°120 (vol.1, p.320) (RAC 196): donamus ibi uinea propter Deum et remedium anime de condam Caluucii

a.993 CSCugat I 290, p.244 (= RAC 196): Ss. Calvucio

a.1000 CSCugat I 351, p.297 (aquest document el cita també Aebischer, Essai p.56 en parlar de la doble nominació): Ss. Comparatus, quem vocant Calvucio

a.1013 (orig.) Baraut, DocUrgell 326 (Urgellia 4, p.41): afrontat de .i. parte in vinea de Calbuzo

a.1033 (s.13) Baraut, DocUrgell 463 (Urgellia 4, p.165) (testament d'Ermengol d'Urgell): ut vendant eos ... et ipsum precium mittant in potestatem de ... et de Miro Chaluuz (el mateix personatge apareix en altres documents, a vegades amb una fórmula antroponímica lleugerament diferent que ens mostra que *Calbús* actua aquí com a patronímic: a.1035 (orig.) DocUrgell 478 (Urgellia 4, p.177): in presentia ... et Miro proli Chaluuzio ... et ipsum precium mittant in potestate .. et Mir Chaluuzio)

a.1168 (s.12) Altisent, DipPoblet 327, p.252: Ego Calbuc donator sum ... Ss. Calbuc (altres ocurrences del mateix nom en els documents núm. 362, núm. 365 i núm. 366 de 1169)

b) Forma femenina:

RAC 196 recull testimonis d'aquest NP femení en documents inèdits dels anys 982 i 984, del comtat de Manresa.

a.986 DCBarcelona n°167 (vol.1, p.372) (Δ RAC; és la persona citada per Moreu-1991, p.34): Ego Auxilio et uxori mea Cixilo, que vocant Caluucia femina, uinditores sumus ... Ss. Cixilo, que uocant Caluucia

a.998 (or.) DCBarcelona n°324 (1,559) (RAC 196): Recosindo et uxori tue Caluucia ... uinditores sumus ... Ss. Caluucia

a.1024 (orig.) Baraut, DocUrgell 393 (Urgellia 4, p.101-102): Ego Kalvuca et Wilelmo ... Ss. Kalvuca et Wilelmo

Com hem vist respecte a *blanc*, trobem també formes amb el sufix -ITU sobre CALVUS, però els exemples són una mica més tardans:

a.1096 (orig.) Baraut, DocUrgell 1143 (Urgellia 8, p.71): ipsa longadera qui fuid de Calbeto subtus terra de Petro Miro

a.1121 Alturo, Sta. Anna 187, vol.2, p.208: in alodium de Calvet

a.1127 Baraut, DocUrgell 1392 (Urgellia 9, p.210): in villam de Quarre unum bonum mansum Petri Calvet

a.1162 (orig.) Baraut, DocUrgell 1562 (Urgellia 10, p.84): Ss. Calvet qui hoc iuro

a.1162 (orig.) Altisent, DipPoblet 226, p.186: Ss. Calvet

Posteriorment esdevé tan freqüent, com a primer i també com a segon nom, que no podem aquí mencionar ni una part representativa de les ocurrences (vegeu sobretot els índexs del CSCreus i del DipPoblet).

Com hem dit més amunt, en aquest cas la llista de sufixos es pot ampliar amb el sufix -ELLUS:

a.898 (orig.) ACondal 10, p.121 (= RAC 196): Ss. Calvellus

a.913 (orig.) Kremer, BNF 9,21-22 (= ACondal 38, p.158; RAC 196): Et nos habitatores uillare que uocant Caluello ... Caluello

a.970 (orig.) Bolòs, St. Llorenç prop Bagà 30, p.190 (= RAC 196): in vinea de Calbello vel suos heredes

a.978 CSCugat I 128, p.103 (= RAC 196): Ss. Bradila, que vocant Kalvello a.1102-25?(1183) CPoblación 44, p.75: Calvel medailga Ia.

4. Aquest grup d'antropònims (que caldrà ampliar amb altres formats sobre adjectius, com és ara *bell*, *bo*, etc., i substantius) compleixen una sèrie de condicions que els defineixen com a grup: són NP de creació romànica, no heretats de l'antroponímia llatina, i estan creats a partir d'elements del lèxic comú. Aquests elements han estat objecte d'una derivació amb sufixos i aquesta derivació pot donar com a resultats, en alguns casos, formes que no trobem representades en el lèxic comú. Ja hem fet al·lusió a la nostra teoria segons la qual aquests sufixos haurien esdevingut sufixos de funció antroponimitzadora; és a dir, la sufixació era un procediment per a formar antropònims procedents de mots apel·latius. Això es fa especialment evident en el cas del sufix -UCIUS, de significat imprecís. En canvi, tractant-se de sufixos que habitualment formen diminutius (com -ITUS i -ELLUS) es podria explicar el diminutiu pel fet que els noms són donats en primer moment als nadons⁸. Però hi ha una prova que ens mostra que la funció de formar diminutius del sufix -ell que acompanya certs antropònims ja en el segle X i X s'havia esvaït. Es tracta dels antropònims *Venrellus* i *Sabatellus* (per l'inventari dels quals vegeu RAC 468 i 557-8, respectivament, i Bastardas-1995 pels posteriors a l'any 1000) que sens dubte procedeixen dels noms dels dies de la setmana (DIES) VENERIS i SABBATUM. Evidentment, *Vendrell* com a antropònim no té relació amb un divendres petit ni *Sabadell* amb un dissabte petit. En aquests casos és manifest que el sufix -ELLUS serveix per a formar antropònims.

Els antropònims així resultants s'usen com a noms únics en l'etapa més antiga de l'antroponímia catalana⁹ i en aquest ús es diferencien dels sobrenoms pròpiament dits d'aparició més tardana.

Els NP d'aquest tipus han estat poc tinguts en compte ja que els estudis sobre antroponímia medieval s'acostumen a centrar o bé sobre els NP medievals que les llengües romàniques obtenen per via hereditària (ja sigui del sistema antroponímic llatí o bé els NP germànics) o bé en la creació de veritables sobrenoms (que apareixen més tard, com a segon nom i sense possibilitats de derivació fora dels elements apel·latius de la llengua). Fins i tot, aquesta identificació de NP = element hereditari en oposició a sobrenom = element apel·latiu, sense tenir en compte altres alternatives, provoca una certa incommoitat en la descripció dels nostres NP. Fixem-nos en els comentaris de Morlet (Morlet-1968, vol. 2, p. 26) a propòsit de *Bellutius*: "*Bellus* et ses dérivés

⁷ Vegeu, per exemple, les ocurrencies en el RAC de *Bellellus -a* (RAC 166-167), *Bellucius -a* (RAC 170).

⁸ Vegeu una suggerència en aquest sentit de Bastardas-1995, p. 235.

⁹ Alguns d'ells es fixaran després com a cognoms, particularment *Calvet* (DCVB 2,864), *Calvell* (DCVB 2,864) o *Calbis* (avui en dia desaparegut però documentat pel DicAguiló a Barcelona els segles XV i XVI, DicAguiló 2,28), *Blanquet* (no recollit ni pel DCVB ni pel DicAguiló), *Ballús* (DCVB 2,252 i 418), *Ballell* (DCVB 2,247).

que nous avons relevés exclusivement dans le sud de la Gaule sont des surnoms employés comme noms individuels”, o a propòsit de *Calvellus, Calvetus* (vol. 2, p. 31): “Ce sont des surnoms employés comme noms individuels, dérivés de l’adjectif *calvus* chauve”. Sota aquests comentaris sembla que hi ha la idea que els elements identificables amb el lèxic comú són sobrenoms i al mateix temps que els sobrenoms no poden actuar com a nom únic; d’aquí prové la necessitat de donar explicacions i justificar aquest ús. Ara bé, sembla preferible, en lloc de haver de justificar un ús que no s’adapta a l’esquema preconcebut, pensar en la necessitat de crear un nou esquema on es contempli la possibilitat de creació de NP a l’Alta Edat Mitjana a partir del lèxic comú mitjançant la sufixació¹⁰.

Així, creiem que la llista que donava Aebischer de sufixos que formen NP a partir del lèxic comú a l’Alta Edat Mitjana catalana es podria ampliar, com a mínim, amb els sufixos *-ell* i *-et*, a més del ja molt comentat *-ús* (< -UCIU); també l’inventari de mots base s’hauria d’ampliar.

¹⁰ Cal advertir aquí que l’ús de sufixos per a formar antropònims partint d’apel·latius apareix al costat d’altres possibilitats. Per no allargar aquesta nota, no parlarem aquí de l’ús dels elements simples (els adjectius *calb*, *bell*, etc.), sense la derivació amb sufixos, com a NP ni dels tipus compostos amb adjectius com és ara *Bonushomo*, *Bonusfilius*, també molt freqüents.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Estudis

- Aebischer-1928 = AEBISCHER, Paul, *Essai sur l'onomastique catalane du IXe au XIIIe siècle*. Barcelona: Anuari de l'oficina romànica de llengua i literatura, 1928.
- Bastardas-1995 = BASTARDAS, Joan, *La llengua catalana mil anys enrere*. Barcelona: Curial, 1995. (L'article que mencionem, "Els noms dels dies de la setmana en l'onomàstica catalana", ocupa les pàgines 231-253 del llibre).
- RAC = BOLÒS I MASCLANS, Jordi i Josep MORAN i OCERINJAUREGUI, *Repertori d'antropònims catalans*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1995.
- Coromines, Onomasticon = COROMINES, Joan (i col·laboradors), *Onomasticon Cataloniae*. Barcelona: Curial-La Caixa, 1994--.
- GMLC = *Glossarium Mediae Latinitatis Cataloniae ... conditum ab M. Bassols de Climent conficiendum curavit Ioh. Bastardas*. vol.I, Barcelona, 1960-85
- Kajanto-1965 = KAJANTO, Iiro, *The Latin Cognomina*. Helsinki, 1965.
- Kremer-1969 = KREMER, Dieter, *Die germanischen Personennamen in Katalonien. Namensammlung und Etymologisches*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1969-1972. (Extret d'*Estudis Romànics*).
- Meyer-Lübke-1974 = MEYER-LÜBKE, Wilhelm, *Grammaire des langues romanes*. Ginebra: Slatkine, 1974. [Reimpressió de la traducció francesa].
- Moreu-1991 = MOREU-REY, Enric, *Antroponímia. Història dels nostres prenomes, cognoms i renoms*. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona, 1991. [Recull d'articles].
- Morlet-1968 = MORLET, Marie-Thérèse, *Les noms de personne sur le territoire de l'Ancienne Gaule du 6e au 12e siècle*. Paris, 1968-1985. 3 vol.

Edicions de fonts documentals

Les abreviatures emprades per les fonts documentals i el sistema de citació són els del GMLC. A aquelles cal afegir-hi:

- Llorens, DocSolsona = Antoni LLORENS, "Els documents dels segles X i XI de l'Arxiu Capitular de Solsona", *Urgellia* 11 (1992-1993), p.301-486 (aparegut realment el 1995).
- DCBarcelona = Àngel FÀBREGA I GRAU, *Diplomatari de la Catedral de Barcelona. Volum I. Documents dels anys 844-1000*. Barcelona: Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona, 1995.